

מכון חיים הרצוג
לתקשורת, חברה ופוליטיקה

אֶרְתָּא, אִיגְרָתָא בִּי אִינְיָא (אִינְיָא) אֶרְתָּא (חַיִּים כְּסָמֵם אִינְיָא)

התקשורת הישראלית והירדנית: האם השלום שינה את דימוי ה"אחר"?

פרופ' גדי וולפספלד, רמי חורי, ד"ר יורם פרי

אוניברסיטת תל-אביב

הפקולטה למדעי החברה ע"ש גרשון גורדון

התקשורת הישראלית והירדנית: האם השלום שינה את דימוי ה"אחר"?

גדי וולפספלד, רמי חורי, יורם פרי

סדרת אגרתא

במסגרת סדרת פרסומים זו של המכון יצאו לאור מספר פעמים בשנה עבודות מחקר בתחום התקשורת, החברה והפוליטיקה. עבודות אלה הן פרי מחקרים שנערכו במסגרת המכון או מטעמו. כמו כן יפורסמו מאמרים שראו כבר אור בעיתונות המקצועית בתחום התקשורת בשפות זרות, כדי להביאם לידיעת הקהל הישראלי הרלבנטי, בנוסף לאקדמיה גם לציבור הפרופסיונלי והפוליטי וכן למתעניינים בתחומים אלה בקרב הציבור הרחב.

אוניברסיטת תל-אביב

הפקולטה למדעי החברה ע"ש גרשון גורדון

מכון חיים הרצוג לתקשורת חברה ופוליטיקה החל לפעול בתחילת שנת הלימודים תשס"ג - אוקטובר 2002, במסגרת הפקולטה למדעי החברה באוניברסיטת תל-אביב.

המכון, הנושא את שמו של הנשיא השישי של מדינת ישראל, הוקם כדי לעסוק במחקר אקדמי בזיקה, בקשר ובהשפעות ההדדיות שבין התקשורת החברה והפוליטיקה. הוא נועד לשמש מקום מפגש של אקדמאים, חוקרים, עיתונאים, יוצרים, מבקרים חברתיים וקובעי מדיניות, השותפים להכרה בדבר המשמעות החברתית העמוקה שיש לתקשורת בימינו על החברה הפוליטיקה והתרבות ומבקשים ללמוד אותה, להבינה ולטייב אותה.

ביסוד פעילותו עומדת ההכרה, כי מערכת תקשורת חופשית יעילה ופרופסיונלית, הנהנית מאמון ציבורי, היא תנאי הכרחי לקיומה של דמוקרטיה בריאה ואפקטיבית. דווקא התנאים של אילוצים ביטחוניים בהם מצוייה ישראל, חופש הביטוי והזכות לדעת אינם מותרות אלא מהווים תנאי הכרחי לקיומה של הדמוקרטיה.

המכון יוזם ועורך מחקרים בתחום הזיקה שבין התקשורת לבין החברה והפוליטיקה, מקיים כנסים מדעיים בנושאים אלה ומשתף פעולה עם מכוני מחקר דומים בעולם. במסגרת זו מפרסם המכון מחקרים ופרסומים אחרים בכדי להשפיע על מקבלי החלטות.

תחום פעולה שני של המכון הוא בקרב הקהילה הפרופסיונלית של עיתונאים ואנשי תקשורת, במטרה להגיע להבנה עמוקה יותר של בעיות הפרופסיה והזיקה שלה לדמוקרטיה. כמו כן עורך המכון ימי עיון, יוזם דיונים וביירוים מקצועיים ומפגשים בינלאומיים של עורכים ועיתונאים.

תחום פעולה שלישי של המכון מיועד לקהל הרחב ותכליתו לטפח אוריינות תקשורת: להגביר את הבנת התקשורת ודרכי פעולתה ולפתח מודעות ציבורית לחשיבות חופש העיתונות וזכות הציבור לדעת, לעודד את הקריאה הביקורתית של התקשורת ואת המעקב הביקורתי כלפיה.

הוועד המנהל של המכון:

פרופ' איתמר רבינוביץ'
פרופ' שמעון ינקלביץ'
פרופ' אינה וינר
גב' אורה הרצוג
ח"כ יצחק הרצוג
תא"ל מיכאל הרצוג

הוועדה אקדמית של המכון:

פרופ' אינה וינר
פרופ' חיים חזן
פרופ' תמר כתריאל
פרופ' אהרון קליימן
פרופ' דפנה למיש
פרופ' עמוס שפירא

ראש המכון:

ד"ר יורם פרי

התקשורת הישראלית והירדנית: האם השלום שינה את דימוי ה"אחר"?

גדי וולפספלד, רמי חורי, יורם פרי

גירסה אחרת של מאמר זה התפרסמה לראשונה תחת השם
„News about the Other in Jordan and Israel: Does Peace Make a difference?”
Political communication Vol. 19, No. 2, April-June 2002, pp.189-210.

מכון חיים הרצוג לתקשורת, חברה ופוליטיקה

הפקולטה למדעי החברה

אוניברסיטת תל אביב

תל אביב 69978

טל. 03-6405866

פקס 03-6406545

Email: mherzog@post.tau.ac.il

www.tau.ac.il/institutes/herzog

© כל הזכויות שמורות

מכון חיים הרצוג לתקשורת, חברה ופוליטיקה

אוניברסיטת תל אביב

ספטמבר 2003

עיצוב: יעל כפיר, המשרד לעיצוב גרפי, אוניברסיטת תל אביב
עיצוב השער: שמעון ריישר

מבוא

תקשורת ושלום

מאז ומתמיד היתה התקשורת כלי אפקטיבי ביותר לגיוס הציבור למלחמה. עבודתו הקלאסית של Knightley (1975), "The First Casualty", סיפקה ראיות משכנעות לכך שבמשך מאות שנים גילו עיתונאים נכונות רבה לתרום למאמץ המלחמתי. מלחמת וייטנאם נחשבה אמנם בעיני רבים כיוצא מן הכלל המעיד על הכלל, אך Hallin (1986) הראה, כי רוב הזמן העיתונות האמריקאית הפגינה דווקא תמיכה רבה במדיניות הממשלה. מחקרים חדשים יותר בנוגע לתפקידה של התקשורת הבינלאומית במלחמת המפרץ (Bennett & Paletz, 1994) הראו, כי מעט מאוד השתנה. התקשורת אכן נשארה סוכן חשוב לדמוניזציה של האוייב ולהאדרתם של המנהיגים הפוליטיים והצבאיים.

מחקר זה עוסק בשאלה שזכתה לתשומת לב מעטה יותר: האם התהליך עובר גם במהופך? במילים אחרות, האם מנהיגים יכולים לגייס את התקשורת גם למטרות שלום? ברור שיש לכלי התקשורת פוטנציאל למלא תפקיד משמעותי בתהליך שלום. הם עשויים לספק לגיטימציה למנהיגים העוסקים בתהליך, הם עשויים גם להדגיש את יתרונות השלום ולקדם תפיסה של האוייב כבן-אנוש. אם יכולים כלי התקשורת לייצר אקלים מלחמתי, מדוע לא יוכלו לייצר גם אווירה שתורמת לשלום?

אבל יש סיבה טובה להניח, שגיוס התקשורת למטרות שלום היא משימה הרבה יותר קשה. בעוד שבין חדשות לבין קונפליקט קיימת התאמה טבעית, חדשות ושלום נתפסים כזיווג מוזר. מספר חוקרים הצביעו על בעייתיות זו וחלקם אף קראו לעיתונאים לאמץ מודלים אלטרנטיביים לכיסוי סוגיות כאלה. עבודתו של Galtung (1998) על "עיתונות שלום" (Peace Journalism) היא דוגמה

טובה לגישה זו. גלטונג טוען שהמודלים הקיימים של עיתונות מאמצים גישה של "מישוואת סכום אפס" לגבי קונפליקטים. גישה זו מתאפיינת בהתעלמות מרעיונות העשויים להביא פתרונות לקונפליקט. קרבות נחשבים לראויים

האם מנהיגים יכולים לגייס את התקשורת גם למטרות שלום? ברור שיש לכלי התקשורת פוטנציאל למלא תפקיד משמעותי בתהליך שלום. אבל יש סיבה טובה להניח, שגיוס התקשורת למטרות שלום היא משימה הרבה יותר קשה. בעוד שבין חדשות לבין קונפליקט קיימת התאמה טבעית, חדשות ושלום נתפסים כזיווג מוזר.

לכיסוי חדשותי, בעוד רעיונות המבקשים למנוע מלחמות אינם נחשבים ככאלו. גלטונג טוען שתפקיד התקשורת ישתנה רק כאשר עיתונאים יאמצו עיתונות שלום, עיתונות ששמה לה למטרה למנוע קונפליקטים ומלחמות. ניתן להסביר באופן חלקי את הסתירה בין ההבניה של חדשות ושלום, על ידי התמקדות בשני קריטריונים מרכזיים בתהליך העריכה. הקריטריון הראשון שייך לצורך של התקשורת בדרמה. קונפליקט הוא דבר מעניין - העדר קונפליקט נוסך שעמום. איומים נחשבים תמיד כבעלי ערך חדשותי רב יותר מאשר אירועים חיוביים. חדשות עוסקות כמעט תמיד באירועים שליליים, בפחדים ולא בתקוות (Shoemaker & Eicholz, 2000; Shoemaker, 1996). הבעיות הקשורות לדגש שהתקשורת שמה על דרמה אינן מוגבלות רק לסוגיות של שלום ומלחמה. עם זאת, לדגש הזה עלולות להיות השלכות עגומות למדי, במיוחד על יכולתם של מנהיגים לקדם תהליכי שלום.

מנהיגים צפויים להיתקל בקשיים כאלה הן לפני והן אחרי החתימה על הסכם שלום. תהליך השלום עצמו הוא ברוב המקרים עניין משעמם. מעל לכל, הוא כולל משא ומתן ממושך בין דיפלומטים, המעוניינים לשמור על סודיות רבה ככל האפשר. לכן יש למנהיגים הפוליטיים מעט מאוד חומר דרמטי שהם יכולים לספק לתקשורת במטרה לבנות תמיכה ציבורית לתהליך (Wolfsfeld, 1997b). למעשה, דווקא כאשר הצדדים הנושאים ונותנים משיגים התקדמות כלשהי, הם יגבירו את מאמציהם לשמור בסוד את פרטי ההסכם מפני התקשורת, כי הרי הדלפות על ויתורים עלולות ליצור אפקט הרסני בשיחות.

קיים שלב אחד שבו הדגש הדרמטי של התקשורת עשוי להועיל לתהליך השלום. אם וכאשר הצדדים משיגים פריצת דרך משמעותית ונחתם הסכם שלום, תתייחס לכך התקשורת כהישג חשוב. אכן, תקופות כאלו מתאפיינות בכותרות ראשיות ובכתבות אופוריות, המרמזות על עתיד ורוד לכולם. התקשורת תשמח לשתף פעולה בחגיגות כאלו, במיוחד אם קיימת תמיכה ציבורית נרחבת בהסכם.

אך ברגע ששוככת המהומה, שוב הופך הדגש על דרמה לבעייתי. הפעולות הראשונות של שיתוף פעולה ופיוס בין הצדדים, שנחשבו תחילה לחומר חדשותי, נעשות עד מהרה לשגרה. שוב תעדיף התקשורת את החדשות השליליות, והעיתוננים יבליטו שוב את המתחים והקונפליקטים. כך למשל, אחד האספקטים המעודדים בהסכמי אוסלו שנחתמו ב-1993, היה ייסודם של סיוורים צבאיים משותפים לצה"ל ולרשות הפלסטינית במטרה להתמודד עם בעיות ביטחון. אולם התקשורת הישראלית לא מצאה לנכון לדווח באופן

שוטף על פעילויות אלו, או על פעולות דומות אחרות. המקרים היחידים בהם שמעו ישראלים על הסיורים היו כאשר התגלעו קונפליקטים בין שני הכוחות. האירוע החדשותי החשוב ביותר בהקשר זה היה כאשר, כעבור שבע שנים, שוטר פלסטיני ירה למוות בעמיתו הישראלי בזמן הסיור.

בעוד שקונפליקטים ומלחמה מטבעם מספקים את הדרמה שהתקשורת כה אוהבת, תהליך שלום עושה זאת רק לעיתים נדירות. הבעיה איננה שתהליך שלום נתפס כנטול ערך חדשותי, אלא שהאספקטים השליליים של התהליך נחשבים בדרך כלל כבעלי ערך חדשותי רב יותר מאשר האספקטים החיוביים. לכן קל יותר למנהיגים לטפח דמויות אויב מאשר למתן אותן.

קיים גם קריטריון נוסף המשפיע על הבנייתן של חדשות לגבי שלום, והוא לא פחות בעייתי. חדשות, במיוחד כאלו שעוסקות באויב, הן אתנוצנטריות מיסודן (Dorman & Livingston, 1994; Liebes, 1997; Ottosen, 1995; Mowalana, Gerber & Schiller, 1992; Wolfsfeld, 2001a). ערכם החדשותי של אויבים נעוץ באיום שלהם עלינו. חדשות על אויבים מבוססות על מערכת משותפת של הנחות תרבותיות, אמונות, מיתוסים וסמלים, שכולם מעצימים את רמת העוינות והחשד כלפי הצד השני. עיתונאים מזינים את הפחדים הללו באופן שיגרותי, משום שהם משקפים את האמונות הרווחות בקרב קהליהם. אנחנו הקורבנות, ואילו הם התוקפנים. דימויים גרפיים של המתים והפצועים שלנו נחרטים בעוצמה רבה בזיכרון הקולקטיבי למשך עשרות שנים. תהליך שלום נחשב למשמעותי אם הוא מביא שלום לנו.

תהליך שלום אמיתי צריך לכלול אלמנט של פיוס. כאמור, לתקשורת יש הפוטנציאל למלא תפקיד חשוב בתהליך, על ידי כך שתספק דימויים אנושיים יותר של האויב. אך האתנוצנטריות הבסיסית של אמצעי התקשורת מציבה גבולות לתהליך, והיא מעכבת את בניית השלום, שאמורה להתרחש אחרי שנחתמים הסכמים. בעולם אידיאלי, השלום צריך לעורר בקרב עיתונאים ואזרחים רצון ונכונות ללמוד על התרבות והחברה של הצד השני. לעומת זאת, בעולם האמיתי, ברגע שהשלום מביא להסרת האיום, אפשר להתעלם מהשכנים, אלא אם כן המתח ישוב ויעלה. כך אפילו אחרי יוזמת השלום, עדיין יעסקו רוב החדשות על הצד השני באיום שהוא מהווה. בקיצור, חדשות טובות אינן חדשות.

שינויים בסביבה הפוליטית

יכולתם של מנהיגים למכור מדיניות מסויימת לתקשורת משתנה בזמנים שונים ובנסיבות שונות. מאמצי הממשלה להגדיל את תקציב הביטחון, למשל, עשויים למצוא אוזן קשבת בתקשורת בזמנים של משברים בינלאומיים יותר מאשר בעיתות שלום. חשוב, אם כן, לראות מה הם הגורמים השונים העשויים לזרוז או להחליש את תמיכת התקשורת בשלום. לצורך זה כדאי להתבונן בשתי מערכות עיקריות של משתנים. המערכת הראשונה היא הסביבה הפוליטית של תהליך השלום והשנייה היא הסביבה התקשורתית.

הסביבה הפוליטית מתייחסת לאשכול של אמונות, התנהגויות ואופני-שיח, פרטיים וציבוריים, הנוגעים לעניינים פוליטיים ברקע ובזמן מסויימים (Wolfsfeld, 1997a). המושג סביבה פוליטית הוא מושג ברמת המאקרו, המתייחס ל"מצב" הפוליטי. מהו הלך הרוחות הפוליטי לגבי האפשרות לשלום? מהן הסוגיות שאנשים מדברים עליהן? מה עושים מנהיגים שונים וכיצד מגיבים אנשים לפעילויות האלו? מהי התפלגות הדעות לגבי סוגיה זו או אחרת? מהן מסגרות הפרשנות הנפוצות ביותר בהן משתמשים להסביר ולהעריך את המתרחש בזירה הפוליטית, וכדומה.

הסיפורים שמבנה התקשורת משקפים את הסביבה שבה הם הופקו, למשל, אקלים פוליטי מסויים תורם יותר לקידומו של תהליך שלום מאקלים אחר. אחד האספקטים החשובים ביותר של הסביבה הפוליטית נוגע למידת הקונסנזוס בקרב האליטה באשר לתמיכה בהסכם (Wolfsfeld, 1997a, 1997b, 2001b). ככל שהתמיכה בהסכם גבוהה יותר, כך יקל על המנהיגים לקדם את תמיכת התקשורת בשלום. עיתונאים תלויים במקורותיהם כשהם מנסים להעריך את מידת המחלוקת לגבי מדיניות נתונה. ככל שגדל מספר המקורות והמוסדות המקדמים אותה מסגרת פרשנית, כך תגבר הדומיננטיות של מסגרת זו בשיח התקשורת, והלגיטימיות של המדיניות תהפוך למובנת מאליה. כשהאופוזיציה למדיניות קטנה במיוחד, היא תזכה להתעלמות מצד התקשורת, או שזו תתייחס אליה כאל סטייה שולית. הסיקור של התקשורת האמריקאית את מלחמת המפרץ (Wolfsfeld, 1997a; Bennett & Paletz, 1994) ואת השלבים המוקדמים של מלחמת וייטנאם (Hallin, 1986) מספקים דוגמאות מצויינות למצב כזה.

סביבה תומכת תהיה חשובה במיוחד כשתהליך שלום נקלע לקשיים. Wolfsfeld (2001) ערך מחקר השוואתי, שבחן את תפקיד התקשורת בתהליך השלום בצפון אירלנד ובתהליך אוסלו במזרח התיכון. בשעה שהסכם "יום השישי הטוב" באירלנד נהנה מרמה גבוהה יחסית של קונסנזוס, הציבור

בישראל היה חלוק מאוד לגבי ההסכם עם הפלסטינים. הבדלים אלו מסייעים להסביר את המסגרות השונות שאימצו אמצעי התקשורת בכל אחת מהמדינות, לנוכח מתקפות טרור שביקשו לחבל בשני ההסכמים. בישראל, טון הדיווח לגבי אוסלו הפך לשלילי ביותר והממשלה הוצבה בעמדה מתגוננת. לעומת זאת, תגובתם של אמצעי התקשורת באירלנד אחרי ההתקפה על Omagh הייתה בדיוק הפוכה. ביסוד הדיווחים בתקשורת שם עמדה ההשקפה, כי יש להגביר דווקא את המאמצים להביא לשלום, כדי למנוע מאלימות דומה לשוב ולפרוץ.

אספקט חשוב אחר של הסביבה הפוליטית נוגע לרמת המתח הפוליטי בין הצדדים. בדומה לנקודה שהעלינו קודם לגבי תקציב הביטחון, מתח פוליטי גואה מגביר את הקשיים שעומדים בפני מנהיגים המבקשים לקדם את עניין השלום. מעקב אחר השינוי ברמת העוינות עוזר לחוקרים לראות כיצד משתנה תפקידם של אמצעי התקשורת במהלך הזמן. רמת המתח בין חברות נוטה להשתנות בתקופות שונות וזו משפיעה על היחס לנושא השלום. עיקרון זה יכול להסביר את השפעתם של שינויים בסביבה הפוליטית, הן בטווח הארוך והן בטווח הקצר. כך למשל, עצם העובדה ששתי מדינות עוברות מתקופה של אלימות הדדית לתהליך שלום צריכה להוביל לריכוך מסויים בדימוי התקשורת של האויב. מצב הרוח של אופוריה ציבורית המלווה, כאמור, פריצות דרך, מהווה דוגמה לאפקט קצר-טווח מסוג זה. השפעות לטווח ארוך יותר על דימויים אלו יהיו תלויות בהתפתחות אירועים נוספים. כל האמור לעיל לא בא לטעון שתפקיד התקשורת בתהליך השלום הוא פסיבי לחלוטין. ניתן לתאר את תפקיד התקשורת בכל תהליך פוליטי כמעגל. שינויים בסביבה הפוליטית מובילים לשינויים בהתנהגות התקשורת, שעשויים להוביל לשינויים נוספים בסביבה הפוליטית. אפשר להבין את השלב הראשון בתהליך זה, על ידי בחינת הדרך שבה משפיעים שינויים בהקשר הפוליטי על הנורמות של עיתונאים ועל פעילותם.

הנה, למשל, הדרך שבה תהליך השלום יכול ליצור "משבצות חדשותיות". משבצות חדשותיות הן תחומים הזוכים לכיסוי שגרתי ומתמשך על ידי עיתונאים.² עצם העובדה שתהליך שלום מתקיים מובילה עיתונאים לפנות לנושאים ולמקורות חדשים. כתוצאה מכך נחשפים אזרחים משני צדי הקונפליקט לנקודת תצפית שונה על האויב: דיפלומטים זוכים למקום בולט יותר בדיווח החדשותי מאשר מנהיגים צבאיים. ממשלות יכולות להשתמש במשבצות החדשותיות הללו במטרה לקדם סיפורים חדשותיים אופטימיים לגבי תהליך שלום. עם זאת, יצירתן של משבצות חדשותיות אינה מהווה ערובה לכיסוי חיובי. ניתן לצפות, כי לרמת המתח היחסית בין שתי

מדינות תהיה השפעה גם על חשיבותן של המשבצות השונות וגם על הטון של האינפורמציה הזורמת דרכן.

דרכי הכיסוי של עיתונאים את נושא השלום מושפעות גם על ידי הנגישות היחסית של מדינות שונות בתוך הסביבה הפוליטית. כל האומות, בין אם אוייבות או ידידות, נהנות מסטטוס פוליטי מסויים, שמשתקף ישירות בסטטוס התקשורתי שלהן. אוייבים מסויים נחשבים חשובים יותר מאחרים, באופן שעשוי להשתנות לאורך זמן. עד לפלישה לכווית, למשל, לא נחשבה עיראק לאוייב חשוב של ארה"ב, והמנהיגות הפוליטית בארה"ב התמקדה יותר באיומים אחרים כמו איראן או לוב. עובדה זו עוזרת להסביר את תשומת הלב התקשורתית הנמוכה שהוקדשה לעיראק לפני מלחמת המפרץ (Dorman & Livingston, 1994). עם זאת, כתוצאה ממלחמה זו ומעימותים נוספים שאירעו בעקבותיו בין ארה"ב ועיראק, החלה התקשורת האמריקאית לגלות עניין הולך וגובר בחלק זה של העולם.

כך, כשחושבים על הדימוי התקשורתי של אוייבים, חשוב לקחת בחשבון הן את ערכן והן את מידת הבולטות של ההבניות הללו (Manheim & Albritton, 1984). השלכותיהם של שינויים במידת הבולטות יהיו תלויות בנסיבות פוליטיות ספציפיות. במקרים מסויים, עשוי להיות קל יותר למנהיגים לקדם שלום עם אוייב פחות משמעותי. דימוי תקשורת של אוייבים אינם סימטריים בהכרח. לארצות בעלות עוצמה רבה יש לעתים קרובות אוייבים מרובים, שחלקם חשובים יותר מאחרים. תחושת האיום של ארצות חלשות יותר מפני ארה"ב גדולה יותר מתחושת האיום שהן עשויות לעורר בה. בהתאם, הדימוי של ארה"ב בכלי התקשורת של הארצות הקטנות, יזכה להבלטה רבה יותר מדימויין של אלו בתקשורת האמריקאית.

הסביבה התקשורתית

יכולתם של מנהיגים לקדם שלום תלוייה גם בטבעה של סביבת התקשורת. אפשר להגדיר את סביבת התקשורת כאשכול של אמונות מקצועיות, נורמות ופרקטיקות, המשמשות עיתונאים בהבנייתם של סיפורים חדשותיים. בעוד שהסביבה הפוליטית מספקת אינפורמציה חשובה על הקלט (input), שמקבלים עיתונאים, מסבירה סביבת התקשורת כיצד בדיוק הופך קלט זה לסיפור חדשותי. גם הגדרות אלו משתנות לאורך זמן ובהתאם לתרבות. זוהי אחת הסיבות לשינויים שחלים בתפקידה של התקשורת ביחס לתהליכים פוליטיים. במאמר זה נגביל את ההתמקדות שלנו לאספקט חשוב במיוחד של סביבת התקשורת: מידת השליטה הממשלתית על העיתונות. מועיל לחשוב על כך

במונחים של רצף של מערכות תקשורת. בצד האחד נראה מערכות הנמצאות תחת שליטה ממשלתית מוחלטת, ובצד השני נמצאות מערכות מסחריות לחלוטין. כך, במערכת מהסוג הראשון (למשל במודל ההתפתחותי, המאפיין חברות מתפתחות). מגלים עיתונאים נאמנות למשטר, בעוד שבסוג השני של מערכות השיקול החשוב ביותר הוא משיכת הקהל (Blumler & Gurevitch, 1995). בסוג השני של מערכות, קיימת סבירות גבוהה יותר שעיתונאים ינקטו בגישה מתעמתת כלפי האליטה הפוליטית. רוב מערכות התקשורת נמצאות בין שני הקצוות הללו וצריך לבחון באיזו מידה נתונה כל מערכת להשפעתם של כוחות ממשלתיים או מסחריים.

ככל שיש למנהיגים יותר יכולת פיקוח על התקשורת, כך קל להם יותר לקדם נושאים פוליטיים בתקשורת, ובין השאר גם את נושא השלום. למנהיגים

המתפקדים בסביבה תקשורתית מסחרית קשה יותר לקדם תהליכי שלום, במיוחד אם סביבה זו מונחית על ידי ערכים של סנסציה חדשותית. נורמות סנסציוניות שמות דגש רב יותר על רגשות מאשר על הגיון, על בידור יותר מאשר על אינפורמציה, על אירועים ספציפיים יותר מאשר על תהליכים ארוכי טווח ועל אישים יותר מאשר על מוסדות (Blumler & Kvanagh, 1999; Brants, 1998; Brants & Neijens, 1997). עיתונות רודפת סנסציות משמשת נשק מושלם (Wolfsfeld, 2001a). אחת השאלות החשובות ביותר נוגעת לקהל היעד. בסביבה נשלטת יותר על-ידי הממשלה, חשש מפני תגובתה משמש כמסננת לתוצרת העיתונאית. עיתונאים

ככל שיש למנהיגים יותר יכולת פיקוח על התקשורת, כך קל להם יותר לקדם נושאים פוליטיים בתקשורת, ובין השאר גם את נושא השלום. למנהיגים המתפקדים בסביבה תקשורתית מסחרית קשה יותר לקדם תהליכי שלום, במיוחד אם סביבה זו מונחית על ידי ערכים של סנסציה חדשותית.

חשים שעליהם לאזן בין צרכי הציבור הרחב לבין ציפיותיהם של גורמים רשמיים. הדינמיקה הזו הופכת חשובה במיוחד כשהממשלה מנסה לקדם שלום לציבור שאינו נלהב לכך. במקרים כאלו, מונעים הפילטרים הללו מהתקשורת לנקוט עמדה אקטיבית מדי נגד השלום. בנוסף, העיתונות בחברות כאלו תגלה "נכונות" רבה יותר לפרסם סיפורים רשמיים לגבי השלום, גם אם אילו אינם עומדים בסטנדרטים הרגילים של ערך חדשותי. מצד שני, בסביבה מסחרית יותר, משמש הציבור הרחב כפילטר העיקרי לשיקולי העריכה. במקרה זה הכמות והטון של תשומת הלב התקשורתית כלפי הצד השני תלויים כמעט לחלוטין בשיקולים של מסחריות. זוהי תחרות פתוחה ואם החדשות השליליות לגבי השלום מעניינות יותר, הן אלה שיזכו לפרסום. לא פחות חשוב מכך, אם אין שום דבר בעל ערך חדשותי לכתוב על הצד השני, יעברו העיתונאים הלאה לנושאים מעניינים יותר.

אלה הם, אם כן, כמה מן הגורמים העיקריים העשויים לסייע או לחבל ביכולתם של מנהיגים לקדם את נושא השלום בתקשורת. בשל אהבתה של התקשורת לקונפליקטים, אף פעם לא יהיה זה קל למכור לה את השלום. עם זאת, קיימות סביבות פוליטיות ותקשורתיות העשויות להחריף את הבעיה או למתן אותה. המקרה של תהליך השלום בין ישראל וירדן עשוי להמחיש טיעונים עקרוניים אלה.

תהליך השלום ישראל-ירדן

מערכת היחסים בין ירדן וישראל התאפיינה מאז ומתמיד במורכבות, שייחודה אותה ממערכות היחסים של ישראל עם מדינות או עמי ערב האחרים. למרות שנלחמו זו בזו שתי מלחמות (ב-1948 וב-1967) ומלחמת התשה בין 1968 ו-1970, שמרו ישראל וירדן על ערוצי תקשורת ושיתוף פעולה סמויים ביניהן, במיוחד בעיתות משבר. לכל אחת מהמדינות היו סיבות משלה לשמור את ההבנות השקטות הללו.

את הגישה הירדנית כלפי ישראל ניתן להבין טוב יותר בתוך ההקשר של סדר העדיפויות האזורי והגלובלי שלה. מבחינה היסטורית, ירדן והמנהיגות ההאשמית שלה הסתגלו בהצלחה לצורך להתקיים במקביל לשתי תנועות חשובות במזרח התיכון המודרני - האסלאם והציונות - שכל אחת מהן היתה מעורבת מדי פעם בקרבות מילוליים או בסכסוכים מזויינים עם ירדן. האיומים המודרניים הרציניים יותר על ירדן נבעו ממקורות אחרים, במיוחד הקומוניזם, הפאן-ערביות מבית מדרשו של נאצר, מפלגת הבעת' ותנועות שמאל אחרות, שקראו תגר על תפקידה של ירדן באזור.

גם גישתה של ישראל כלפי ירדן מורכבת. ירדן חולקת עם ישראל את הגבול הארוך ביותר, וכוחותיה הצבאיים היו הכוחות הערביים הקרובים ביותר לעריה המרכזיות של המדינה. עד 1967, שלטה ירדן גם בחלק המזרחי של ירושלים ומנעה מיהודים את הגישה לכותל המערבי. מן הצד השני, ישראל ראתה תמיד בירדן את המתונה ביותר מבין שכנותיה הערביות ומחסום פוליטי וגיאוגרפי בפני אויבותיה היותר קיצוניות, סוריה ועיראק. לישראלים היתה גם דעה טובה במיוחד לגבי המלך חוסיין, שנחשב למנהיג כריזמטי והביע אמון ורצון אמיתי בשלום.

הסוגיה הפלסטינית מילאה מאז ומתמיד תפקיד חשוב ביחסים בין שתי המדינות. הפליטים הפלסטינים שנמלטו לירדן ב-1948 וב-1967, השפיעו קשות על המדינה. בשנות ה-70 וה-80 חששה ההנהגה הירדנית, כי התכנית הישראלית להעביר פלסטינים מהגדה המערבית לגדה המזרחית תוביל להפיכתה של ירדן למדינה פלסטינית, על חשבון האינטרס ההאשמי והטרנס-

ירדני. זה עוזר להסביר מדוע הפלסטינים הרבים החיים בירדן היו מקור הן לקונפליקט והן לשיתוף פעולה בין שתי המדינות. בשל העובדה שירדנים כה רבים הינם פלסטינים או מקורבים לפלסטינים, כל התנגשות ישראלית ופלסטינית מובילה באופן בלתי נמנע להגברת המתח בין ישראל וירדן. עם זאת, גם ירדן וגם ישראל מרגישות לעתים קרובות מאוימות על ידי גילויי לאומיות ותביעות להגדרה עצמית מצד הפלסטינים.

כך אנו מגיעים לתהליך ששיאו בחתימת הסכם שלום בין ירדן וישראל באוקטובר 1994. גם כאן לא ניתן להפריד בין היחסים של ישראל וירדן לבין העליות והמורדות של הקונפליקט הישראלי-פלסטיני. פריצת הדרך הראשונה באוסלו היא שסיפקה את התמריץ לשתי המדינות לפתוח במשא ומתן רציני לשלום. שיחות אלו היו מהירות וידידותיות במיוחד, בין השאר בשל מיעוט הסוגיות הטריטוריאליות בין הצדדים. מצב הרוח בשעת החתימה היה אופורי כשהמלך חוסיין, ראש הממשלה רבין והנשיא קלינטון, הביעו את תקוותם כי ההסכם יביא לתקופה של פיוס בין שני העמים.

הסביבה הפוליטית לחתימת ההסכם היתה שונה מאוד בין שתי הארצות. בישראל היתה תמיכה עצומה בהסכם. בעוד שהכנסת היתה חלוקה לגבי הסכמי אוסלו עם הפלסטינים, ההסכם עם ירדן התקבל בכנסת ברוב של 92 נגד שלושה. בירדן, לעומת זאת, רמת התמיכה של האליטה בהסכם השלום היתה נמוכה בהרבה. למרות שהמלך חוסיין הצליח להשתמש ביוקרתו ובכוחו כדי לגייס תמיכה להסכם, מספר מפלגות ותנועות פוליטיות התנגדו לשלום עם ישראל.

התנגדות זו גברה כאשר תהליך השלום עם הפלסטינים נתקל בקשיים. הקמת ממשלה ימנית בעקבות בחירתו של בנימין נתניהו במאי 1996 החריפה את ההתנגדות בירדן. התקופה הקצרה יחסית בין האופטימיות שהתלוותה לחתימה בסתיו של 1994 והפסימיות של תקופת נתניהו (1996-1999) מספקת דוגמה מצויינת למהירות שבה יכולה הסביבה להשתנות ואיתה אופיו של הסיקור התקשורתי.

כך, הסביבה הפוליטית בישראל תרמה לשלום בעוד הסביבה הירדנית היתה שלילית יותר. בהתבסס על נתונים אלו בלבד ניתן היה להניח, כי למנהיגות בישראל יהיה קל יותר לקדם את השלום בין המדינות מאשר למקבילתה בירדן. עם זאת, כפי שכבר הראינו, הסביבות השונות שבהן עובדים אנשי התקשורת עשויות גם הן להשפיע על הדרך שבה מובנות חדשות לגבי השלום. מקרה זה מעניין במיוחד משום שבשתי המדינות אופי סביבת התקשורת הסיט את הסיקור התקשורתי בכיוון המנוגד לזה שאיפיין את הסביבה הפוליטית.

סביבת התקשורת בישראל ובירדן

ההבדל המרכזי בין שתי סביבות התקשורת בשתי המדינות היא מידת השליטה הממשלתית. לתקשורת הירדנית מסורת ארוכה של הצגת נקודת המבט הממשלתית בסוגיות פנים וחוץ. הטלוויזיה, הרדיו ושירותי סוכנות העיתונות בירדן היו מאז ומתמיד בבעלות ממשלתית והם רואים את עצמם בראש ובראשונה כאחראים על הצגת עמדת הממשלה בסוגיות ציבוריות. לעיתונות הרשמית אמינות מוגבלת, היא סובלת מסטנדרטים לא יציבים, ומרמה נמוכה של הכשרה. חלק מהקהל הירדני עבר בשנים האחרונות לאמצעי תקשורת מסחריים, אמינים ומבדרים יותר. עם זאת עדיין יש לתקשורת שבבעלות ממשלתית קהל רחב יחסית, משום שהיא מכריזה על חדשות רשמיות ומכסה נושאים מקומיים.

ממשלת ירדן השפיעה על שיקולי העריכה של אמצעי תקשורת בבעלות פרטית, בכך שדרשה מהם לפעול תחת רישיון ממשלתי - אותו ניתן להשעות או לשלול, כאשר הפרסומים מפריים את החוק, או סוטים מדי מעמדת הממשלה. כיום קיימים בירדן ארבעה יומונים בשפה הערבית, יומון ושבעון בשפה האנגלית, וכ-15 שבועונים שרובם בעלי אופי אידיאולוגי, או פועלים למטרות רווח בלבד.

השליטה הממשלתית הנוקשה השתחררה מעט ב-1989, כתוצאה מדרישות מבית לחופש רב יותר, כמו גם כתוצאה מהשפעת התחרות שהציגו ערוצי טלוויזיה בלוויין ומקורות אחרים של חדשות, שהמדינה לא יכלה לשלוט בהם. בתשע השנים האחרונות עמדו עשרות עיתונאים בפני תביעות משפטיות, אך במקרים רבים פסקו בתי המשפט לטובתם ונגד המדינה. כך הלך והתבסס בהדרגה מאזן חדש של כוח, חופש, זכויות, ותחומי אחריות בין העיתונות הפרטית לבין המדינה, כשהעיתונות הפרטית ממשיכה להציע מגוון רחב יותר של דעות מאשר העיתונות שבבעלות המדינה.

בעוד התקשורת הישראלית קרובה יותר לתמונת המצב ברוב הדמוקרטיות המאוחרות, המודל הירדני הוא מעין הכלאה בין מודל של מדינה מפותחת למודל של מדינה מתפתחת. העיתונות בשתי המדינות נעשתה עצמאית יותר במשך השנים, אך השינוי בירדן התרחש מאוחר יותר והוא מתון יותר.

גורם משמעותי להבנת סביבת התקשורת בירדן הוא איגוד העיתונאים. ארגון זה שותף לאיגודים המקצועיים האחרים בביקורת על הסכסוך השלום עם ישראל והוא ממשיך לאיים בהענשת עיתונאים ה"מנרמלים" את היחסים עם ישראל. עיתונאים ירדנים שנוסעים לישראל למטרות מקצועיות מסתכנים בהרחקתם מהארגון, באופן שיקשה עליהם

לעסוק במקצוע העיתונות. מצד שני, חשוב לציין כי איגוד העיתונאים נחשב לארגון חלש ובעל השפעה מקצועית מינימלית.

התקשורת הישראלית עברה אף היא שינויים דרמטיים בשנים האחרונות, אם כי בכיוונים שונים לחלוטין (Peri, 1999). ממערכת תקשורת שהגורם הדומיננטי בה הם העיתונים, ושיש בה ערוץ טלוויזיה ציבורי מונופוליסטי, היא נעשתה מערכת רב-ערוצית, מסחרית ומאוד תחרותית. ואף כי מחלקות החדשות בטלוויזיה וברדיו נהנות מעצמאות פורמלית, מופעל עליהן לחץ מצד הממשלה ונשמרת תחושה מסויימת של אחריות חברתית בסיקור נושאים של ביטחון ומדיניות חוץ (Peri, 2003)

לסיכום, בעוד התקשורת הישראלית קרובה יותר לתמונת המצב ברוב הדמוקרטיה המאוחרת, המודל הירדני הוא מעין הכלאה בין מודל של מדינה מפותחת למודל של מדינה מתפתחת. העיתונות בשתי המדינות נעשתה עצמאית יותר במשך השנים, אך השינוי בירדן התרחש מאוחר יותר והוא מתון יותר. מסיבות אלה יובן מדוע, בשעה שהדגש על אירועים דרמטיים הוא גורם חשוב בכל סיקור חדשותי שהוא, בישראל הוא מקבל משקל כבד יותר, כשמבקשים להסביר כיצד מכנים כלי התקשורת בישראל את החדשות המוצגות בהם. כפי שנראה, להבדלים אלו נודעה השפעה חשובה בהבניית החדשות לגבי השלום בשתי המדינות.

שיטות המחקר

שתי שאלות מחקר מרכזיות עמדו ביסוד המחקר הנוכחי:

1. האם לחתימת הסכם השלום בין ישראל וירדן היתה השפעה משמעותית ומתמשכת על הדרך שבה סיקרה כל מדינה את שכנתה?
2. אילו גורמים פוליטיים ומקצועיים מסבירים בצורה הטובה ביותר את הדרך שבה היבנו ישראל וירדן את החדשות זו לגבי זו?

במחקר היו מעורבים חוקרים ירדנים וישראלים, וזהו הפרוייקט המחקרי הערבי-ישראלי המשותף הראשון בשדה התקשורת. בשלב הראשון נערכו ראיונות עומק עם עורכים וכתבים, שהיו אחראים על הבניית חדשות לגבי המדינה השנייה. מטרת הראיונות היתה לנסות ולהבין את הנורמות והפרקטיקות בסיקור הצד השני והאם כינון הסכם השלום בין שתי המדינות השפיע עליהן. השלב השני כלל ניתוח תוכן של חדשות, שאיפשר להסתכל בצורה ישירה יותר על הסיקור בכל מדינה, ולבחון שינויים שחלו בסיקור

בעקבות הסכם השלום. שילוב שתי השיטות סיפק לנו תמונה כוללת יותר של הדרך שבה היבנו עיתונאים בכל מדינה את החדשות על המדינה האחרת. בסך הכל ראינו 9 עיתונאים בירדן ו-12 בישראל במהלך 1997.³

העיתונאים שראינו במסגרת המחקר היו מעיתונים, תחנות רדיו וטלוויזיה, וכולם היו אחראים לסיקור המדינה השניה. הראיונות נערכו בגישה מובנית למחצה, לפיה משתמשים בכל ראיון במספר שאלות ליבה, אך המראיינים מוזמנים לעקוב אחר כיוונים מעניינים שמתפתחים בכל ראיון. העיתונאים נשאלו על סוגיות כמו המקורות שבהם השתמשו בסיקור סיפורים על המדינה האחרת, חשיבותם היחסית של סיפורים על המדינה האחרת בהשוואה לנושאים אחרים, האם חשבו שחשיבותם של הסיפורים, או הדרך שבה הם מטופלים, משתנה בהתאם למאורעות הפוליטיים או מצב הרוח באותו הרגע; אילו סוגי סיפורים מהמדינה השניה נחשבים לחדשות; באיזו תדירות הם מבקרים במדינה השניה; האם הם מדברים בשפה של המדינה השניה; אילו שינויים נשא בחובו תהליך השלום והאירועים שנלוו לו; האם השתנה באופן אישי הדימוי שלהם על המדינה האחרת מאז חתימת הסכם השלום; אילו סוגים של לחצים מופעלים עליהם בגלל שהם כותבים על המדינה האחרת; מהי גישתם כלפי המדינה השניה ותהליך השלום והאם הם מאמינים שעמדותיהם משפיעות על הדרך שבה הם מסקרים את המדינה השניה.

ניתוח התוכן התבסס על דגימה של מאמרים מעיתונים שהתפרסמו בכל מדינה במהלך שלוש שנים שונות. נבחרו שני עיתונים מכל מדינה. העיתונים שנבחרו מירדן היו אל-ראי ואל-דוסטור, (בראשון יש לממשלה רוב במניות ובשני רק מיעוט). שניהם יומונים מכובדים, המשקפים את עמדות הממשלה בסיקור החדשות הרשמי שלהם במאמרי המערכת. עם זאת, הם מספקים גם מגוון רחב של עמדות בעד ונגד הממשלה בעמודי הדעות שלהם ובקריקטורות. אל-ראי נתפס באופן מסורתי כעיתון חצי רשמי של הממשלה, בשעה שלא-דוסטור מוניטין כעיתון עצמאי יותר, פרו-פלסטיני. שני העיתונים שנבחנו בישראל הם ידיעות אחרונות והארץ. אחד טבלואידי ופופולרי והשני פונה לקהלים אליטיסטיים יותר.

שלוש התקופות שנבחרו איפשרו לנו לבחון את ההשפעה של אקלימים פוליטיים משתנים על סיקור תקשורת. התקופה הראשונה - מאוקטובר 1992 עד ספטמבר 1993 - היתה תקופה שבה לא התנהל משא ומתן בין ישראל וירדן. התקופה השניה - מאוקטובר 1994 עד ספטמבר 1995 - נבחרה לייצג את "שנת השלום". הסכם השלום בין שתי המדינות נחתם ב-24 באוקטובר, 1994, וכך היתה זו תקופה חיובית באופן יוצא דופן ביחסים בין שתי המדינות.

התקופה השלישית והאחרונה ("פוסט הסכם השלום") נקבעה בין אוקטובר 1996 וספטמבר 1997, אחרי שנבחר נתניהו לראשות הממשלה. כאמור, היתה זו תקופה של מתח גובר בין המדינות, בין השאר בגלל הקונפליקט המתמשך בין ישראל לפלסטינים. חמישים תאריכים מכל שנה נבחרו באקראי וכל המאמרים בכל אחת מהמדינות, שעסקו במדינה השניה, נותחו.

פוחת דף קידוד שהתבונן בשני משתנים עיקריים: תחום הנושאים הכללי של סיפור החדשות ואופי הסיפור - חיובי, שלילי או נייטרלי. בהתבסס על בחינה מוקדמת נרחבת, התגלה כי ניתן לחלק את הסיפורים לשש קטגוריות נושאות שהתאימו לשתי המדינות: סיפורים לגבי תהליך השלום ו/או הנורמליזציה בין שתי המדינות, פגישות/יחסים פוליטיים וכלכליים, יחסים רב צדדים (ירדן/ישראל ואחרים), מדיניות החוץ של ירדן/ישראל, סוגיות ביטחוניות הקשורות לירדן/ישראל, וענייני פנים של המדינה האחרת.⁴ חלוקה זו לנושאים נועדה לספק ראיות על חשיבותן של משבצות חדשות מגוונות, לאורך זמן ולנוכח נסיבות פוליטיות שונות.

הסיפורים חולקו לשלוש קטגוריות ערכיות: חיוביים, נייטרליים, ושלייליים. הבחנות אלה לעולם אינן קלות בניחות תוכן, אך למקודדים בשתי המדינות ניתנו הנחיות שהגבירו את המהימנות של הקידוד. הם התבקשו לשקול את הפרספקטיבה של קורא החדשות הירדני או הישראלי הממוצע. האם סיפור החדשות שקרא עשוי לעורר רושם חיובי יותר לגבי המדינה השניה, רושם שלילי יותר או אף אחת מהאפשרויות? אם בחרו באפשרות האחרונה, או בכלל לא היו בטוחים לגבי התשובה, התבקשו המקודדים לקודד את הסיפור כנייטרלי.⁵

התברר כי פיתוח קטגוריות קידוד אמינות הוא תהליך ארוך וקשה, בין השאר בגלל ההבדלים בין דרכי דיווח החדשות בין שתי המדינות. רמת ההסכמה בין מקודדים היתה 82% בירדן ו-85% בישראל. רמת ההסכמה לגבי תחום הנושאים היתה 83% בירדן ו-88% בישראל.⁶ הדיון יתחלק לשני חלקים מרכזיים: הראשון מנסה להסביר את הסיקור של ישראל בירדן והשני עוסק בחדשות לגבי ירדן שהופיעו בישראל.

הסיקור של ישראל בירדן

נתחיל בשאלה החשובה ביותר בנוגע לתקשורת ושלום. האם לכינון הסכם השלום היתה השפעה משמעותית ומתמשכת על הסיקור התקשורתי של ישראל בירדן? אחת הדרכים לבחון שאלה זו היא התבוננות בפרופורציה של סיפורי חדשות שליליים, נייטרליים וחיוביים, שהתפרסמו במהלך שלוש

התקופות שנמדדו. הנחנו, כי הסיקור היה חיובי באופן בולט במהלך שנת השלום, כשהאקלים הפוליטי היה כה חיובי. שאלה מסקרנת יותר היתה, באיזה מידה יחול פיחות בתדמיתה של ישראל לאחר שנרגע פרץ ההתלהבות הראשוני. אם לכינון הסכם השלום בין שתי המדינות היתה השפעה מתמשכת היינו מצפים למצוא יותר דימויים חיוביים לאחר השלום מאשר לפניו. אולם כפי שניתן לראות בטבלה מס' 1, זהו בהחלט אינו המקרה.

טבלה מס' 1

דימויה של ישראל בעיתונות הירדנית

תקופה	שלילי	נייטרלי	חיובי	סך הכל
לפני הסכם השלום (1992-1993)	56 (28.3%)	126 (63.6%)	16 (8.1%)	198
שנת השלום (1994-1995)	45 (12.3%)	224 (61.4%)	96 (26.3%)	365
אחרי הסכם השלום (1996-1997)	121 (43.2%)	144 (51.4%)	15 (5.4%)	280
סך הכל	222 (26.3%)	494 (58.6%)	127 (15.1%)	843

מימצאים אלו מצביעים על כך שלחתימת הסכם השלום לא נודעה השפעה מתמשכת על הדימוי התקשורתי של ישראל בירדן. כמצופה, היתה עלייה משמעותית בכמות החדשות החיוביות על ישראל במהלך האופוריה של 1994-1995. שיעור הסיפורים החיוביים עלה מ-8% ל-26% וזה של סיפורים שליליים צנח מ-28% ל-12%. זהו אכן שינוי משמעותי. מבט מעמיק יותר מגלה כי חלק גדול משינויים אלו התרחש בחודשים הראשונים, במהלך השלב החגיגי יותר. המלך חוסיין וראש הממשלה רבין עבדו יחד בקירבה רבה באותם חודשים, כדי ליזום כמה שיותר אירועים. המטרה היתה לקדם את השלום החדש לשתי האוכלוסיות. השיעור של סיפורים שליליים לגבי ישראל ותהליך השלום החל לעלות כבר בחלק השני של התקופה הזו.

חשוב מכך, אף אחת מן ההשקפות החיוביות הללו לא המשיכה לתוך השנה של נתניהו (שאחרי תהליך השלום). אם כבר, המצב היה גרוע מכפי

שהיה לפני שהחל תהליך השלום. השיעור של הסיפורים השליליים על ישראל עלה למדד גבוה במיוחד של 43%. תוצאות אלו מבהירות שהאקלים הפוליטי משפיע על סיקור התקשורת גם בתוך סביבת תקשורת מרוסנת ומפוקחת יותר. העובדה שעיתונאים ירדנים משקפים את האווירה הפוליטית הרווחת במדינה עלתה גם בראיונות. כתב ומנהל בטלוויזיה ניסח זאת כך:

חשיבותם של סיפורים מישראל משתנה לפי החדשות ומצב הרוח באותו יום. אני זוכר שכשנחתם הסכם השלום תכננו לשתף פעולה עם ישראלים בעבודה טלוויזיונית, כמו סרטי תעודה מקבילים ותכניות משותפות; זה היה אחד מפירות השלום. התחלנו לעבוד ביחד ב-1996, אך אז הפסקנו אחרי התקריות במנהרת הכותל בירושלים, הר חומה ואירועים אחרים מסוג זה, שהרגיזו אותנו. השיפוט שלנו לגבי עבודה עם ישראלים השתנה כשהפוליטיקה שלהם נעשתה תוקפנית, במיוחד אחרי שנתניהו נבחר. (ראיון ירדני מס' 6)

העיתונאים הירדנים שסיקרו את ישראל מצאו את עצמם תחת לחצים צולבים. מצד אחד הם ניסו לשקף את הגישה השלילית של הקהל שלהם. באותו הזמן ציפתה מהם הממשלה לעזור לקדם את תהליך השלום. עורך וכותב מאמרים אחד תיאר לחצים אלו כך:

אנו נוטים לקבל לחצים מנוגדים ממקורות שונים בחברה; הממשלה דוחפת אותנו במתינות לקדם שלום ונורמליזציה עם ישראל, בשעה שהאופוזיציה, עמיתים למקצוע וחלקים מן הציבור הרחב לוחצים נגד נורמליזציה של הקשרים עם ישראלים. עלינו להיזהר משום שבמקרים מסויימים האיגודים המקצועיים ישעו חברים שבאים במגע עם ישראלים ועיתונאי עשוי לאבד את עבודתו. הלחצים הסותרים הללו אמנם מורגשים היטב, אך אנחנו מוצאים דרכים להתמודד עמם. (יר' 9)

העיתונאים הירדנים שסיקרו את ישראל מצאו את עצמם תחת לחצים צולבים. מצד אחד הם ניסו לשקף את הגישה השלילית של הקהל שלהם. באותו הזמן ציפתה מהם הממשלה לעזור לקדם את תהליך השלום.

אותו עורך העלה נושא נוסף, שנשמע גם ממרואיינים אחרים. הוא טען, כי בעבור חלק מהעיתונאים, דיווח חדשותי ביקורתי על ישראל משמש כאמצעי להשיב לה מלחמה:

אנחנו לא יכולים להתייחס לישראל כמו לניגריה, או דרום אפריקה, או סיפור חוץ אחר. אנשים בירדן רוצים לראות ולהראות את הצדדים השליליים בישראל, משום שהסכסוך עדיין נמשך ואנשים משתמשים בתפיסות שלהם את ישראל כאמצעי להילחם בה. הרבה מאמרי פרשנות על ישראל בעיתונות דוברת הערבית נשענים על עובדות מסולפות; הדבר מאשר את נכונות הקהל או את תשוקתו, לראות את הצדדים השליליים של ישראל. (יר' 9)

עורך שבועון התבטא באופן חריף עוד יותר:

ההיקף המלא והמורכבות של החברה הישראלית אינם זוכים לייצוג הולם בעיתון שלנו. משום שאנו מעדיפים לסקר את האספקטים השליליים של ישראל, אנו נמנעים מלהשתמש בחדשות חיוביות, ולעיתים אפילו מגזימים מעט לגבי אספקטים שליליים, כמו הצגת השוליים הקיצוניים של הימין הישראלי כחלק מהזרם המרכזי. (יר' 4)

ציטוטים אחרונים אלו מדגימים, כי לא ניתן להבין את ההבניה של חדשות לגבי אויבים בלי לקחת בחשבון גם את הסביבה הפוליטית וגם את הסביבה התקשורתית.

העובדה שרבים מהאירועים המקושרים לתקופת נתניהו היו שליליים ושמצב הרוח הפך פסימי, היא רק חלק אחד מן הסיפור. עם זאת, נורמות ופרקטיקות מקצועיות הן הקובעות כיצד הופכים עיתונאים את האינפורמציה שבידיהם לסיפור חדשותי. כך, העובדה שהמלך חוסיין ויצחק רבין חתמו על הסכם שלום לא הצליחה לשנות את הגישה הבסיסית של העיתונות הירדנית כלפי ישראל. ייתכן כי ניתן לייחס את הידרדרות הדימוי התקשורתית של ישראל לציפיות שנכזבו. אולי טעו שני המנהיגים כשהגבירו כל כך את הציפיות מן היתרונות שהשלום יביא. נכון אמנם שהירדנים התאכזבו משום שלא ראו את פירות השלום. עם זאת, סיבה ישירה יותר היתה התגובה השלילית למדיניות נתניהו כלפי הפלסטינים.

יש לקח חשוב נוסף לטבלה מס' 1, והוא יהפוך חשוב עוד יותר כשנעבור לפרספקטיבה הישראלית. ישראל היתה ונשארה סיפור חדשות חשוב מאוד בירדן. ישראל נחשבת לאיום רציני לגבי ירדן והפלסטינים, וזה מוביל לרמה גבוהה של תשומת לב תקשורתית. כדאי לזכור שנבחרו בסה"כ 150 תאריכים זהים בשתי המדינות. בירדן התפרסמו בסך הכל 837 סיפורים חדשותיים על ישראל. במילים אחרות, יש ממוצע של 5.5 סיפורים על ישראל בכל יום נתון

בשני העיתונים שנבחנו. זוהי כמות יוצאת דופן של תשומת לב, שמשקפת ומחזקת את חשיבותה של ישראל בתרבות הפוליטית בירדן.

שינויים במשבצות חדשותיות

טענו כבר, כי אחת הסיבות לקושי הרב לקדם את נושא השלום בתקשורת, קשורה בהגדרה של ערך חדשותי. הדגש על דרמה, אמרנו, גורם לעורכים להתעניין יותר בסיפורים על קונפליקט מאשר בסיפורים על שיתוף פעולה. בנוסף, האתנוצנטריות הבסיסית של רוב כלי התקשורת גורמת לעיתונאים לגלות עניין מועט בענייני הפנים של הצד השני. יש מעט מאוד סיבות להאמין שיוזמת שלום תשנה את הדינמיקה הבסיסית הזו בטווח הארוך. דרך אחת להתבונן בסוגיה היא לבחון את ההשפעה של שלום על מידת ההבלטה שלה זוכות משבצות חדשותיות שונות. כך ניתן להתקדם מעבר לשאלות על הטון הכללי של החדשות ולעסוק בסוגיה הספציפית יותר של תוכן הסיקור.

אחד הדברים הראשונים שעלו בניתוח היה האחוז הקטן מאוד של סיפורי חדשות בירדן, שעסקו בענייני הפנים של ישראל. למרות תשומת לב הרבה לישראל, פחות מ-1% מן הסיפורים עסקו בנושא זה. מצאנו גם, כי הסכם השלום בין שתי המדינות לא הביא לשינוי במצב זה. מימצא זה מדגים בצורה מושלמת את האתנוצנטריות של התקשורת העוסקת בחדשות,⁷ אם כי משתקפת בכך גם הדרך שבה משתמשים עיתונאים ירדניים בתקשורת ככלי בקונפליקט. זו הסיבה לכך שבמשך שנים רבות התקשורת הירדנית אפילו לא השתמשה במילה "ישראל".

אחד הדברים הראשונים שעלו בניתוח היה האחוז הקטן מאוד של סיפורי חדשות בירדן, שעסקו בענייני הפנים של ישראל. למרות תשומת לב הרבה לישראל, פחות מ-1% מן הסיפורים עסקו בנושא זה. מצאנו גם, כי הסכם השלום בין שתי המדינות לא הביא לשינוי במצב זה.

אתנוצנטריות זו עלתה גם בראיונות שערכנו לפני ניתוח התוכן. אפילו אותם עיתונאים ירדנים שתמכו בתהליך השלום עם ישראל לא יכלו לשנות הגדרות בסיסיות של ערך חדשותי. הנה דבריו של עיתונאי ירדני בכיר (המועסק על ידי הממשלה) האחראי לסיקור הטלוויזיוני:

ישראל זוכה לסיקור רב בתקשורת הירדנית אך הסיקור הוא חד-ממדי וקשור בעיקר לסוגיות הערביות-ישראליות; איננו מספקים לקוראים שלנו סיקור עמוק או רחב מספיק של החברה הישראלית כמכלול. עלינו להטיב להבין את הישראלים אם ברצוננו שתהליך השלום יצלח. (יר' 1)

למרות האתנוצנטריות הבסיסית של התקשורת, ניתן עדיין לצפות שיוזמת שלום תשפיע על מידת ההבלטה לה זוכות משבצות חדשותיות שונות. עצם

העובדה שעיתונאים נשלחים לסקר משא ומתן עשויה לספק למנהיגים משני הצדדים הזדמנות לחשוף אינפורמציה מעודדת על התהליך. תחילתם של מאמצים של שיתוף פעולה בין אויבים לשעבר עשויה גם היא לספק זווית חדשה לסיקור.

החלטנו לבחון סוגיה זו בעזרת שתי שאלות. ראשית, רצינו לדעת כמה חדשות שליליות וכמה חיוביות נקשרו באופן כללי לנושאים שונים. ההנחה היתה כי סביר יותר שנושאים מסויימים יובילו לסיקור שלילי על האויב יותר מאשר נושאים אחרים. בהתבסס על אחוז הסיפורים החיוביים שהופיעו בנושא מסויים - פחות האחוז של סיפורים שליליים, חישבנו "דירוג ערכיות" (valence score) גס. ניקוד חיובי מצביע על כך שסיפורים מסוג זה נטו לצייר תמונה אוהדת יותר של הצד השני בשעה שניקוד שלילי מציע דימוי עויין יותר.⁸ בטבלה מס' 2 מוצגת הערכיות של כל אחת ממשבצות החדשות והשינויים בבולטות של כל נושא במהלך הזמן (הקטגוריה הנדירה ביותר של ענייני פנים הושמטה כדי לפשט את הטבלה).

הדבר הראשון שיש לציין הוא שהקטגוריה שסוקרה ביותר נוגעת ליחסים של ישראל עם אחרים (יחסים רב צדדיים). זוהי גם המשבצת שבה החדשות על ישראל הן השליליות ביותר. כאשר מתבוננים בכותרות הסיפורים מגלים שרובם המכריע עוסק בסכסוך עם הפלסטינים. אין זו הפתעה. בהתחשב במרכזיות של הסוגיה הפלסטינית בתוך ירדן, אך טבעי הוא שחלק ניכר מהחדשות על ישראל נסב על קונפליקט זה. העימות המתמשך בין הישראלים והפלסטינים מספק שניים מהקריטריונים החשובים ביותר בעבור חדשות: דרמה ורלוונטיות. האספקט הדרמטי ביותר של מערכת היחסים הזו נוטה להיות גם השלילי ביותר.

טבלה מס' 2

ערכיות של משבצות חדשותיות ירדניות לגבי ישראל ומידת הבלטותן במהלך שלוש תקופות

סך-הכל	נושאי ביטחון	מדיניות החוץ של ישראל	יחסים דיפלומטיים וכלכליים	תהליך השלום ונורמליזציה	יחסים רב צדדיים	
	+24	-2.4	+18.8	-19.2	-28.9	דירוגי ערכיות
194	2 (1%)	22 (11.3%)	15 (7.7%)	30 (15.5%)	125 (64.5%)	לפני הסכם השלום (1992-1993)
356	20 (5.6%)	23 (6.5%)	109 (30.6%)	118 (33.15)	86 (24.2%)	שנת השלום (1994-1995)
271	7 (2.6%)	27 (10%)	57 (21%)	80 (29.5%)	100 (36.9%)	אחרי הסכם השלום (1996-1997)
821	29 (3.5%)	72 (8.8%)	181 (22%)	228 (27.8%)	311 (37.9%)	סך-הכל

הנושא הבולט השני בחדשות על ישראל נוגע לתהליך השלום וסוגיית הנורמליזציה בין שתי המדינות. הערכיות השלילית במפתיע של קטגוריה זו מדהימה. כאשר מתבוננים במספרים המוחלטים מאחורי הדירוג בקטגוריה זו, אפשר לראות כי מספר הסיפורים השליליים (79) כפול ממספר הסיפורים החיוביים (35). המשבצת החדשותית הזו אינה מספקת לנו סיבה לאופטימיות יתרה. בשעה שנכון לאמר, כי הבולטות של הנושא סיפקה הזדמנויות חשובות לממשלה הירדנית שניסתה לקדם את השלום, הדבר סיפק גם הזדמנויות לאלו שמתנגדים לתהליך, כולל לחלק מהעיתונאים.

עם זאת, נבקש לטעון כי עדיפים סיפורים פסימיים לגבי תהליך שלום, מאשר סיפורים שליליים על סכסוך. בהתאם למה שנאמר קודם, סיפורים חדשותיים העוסקים במתחים בין שתי המדינות עשויים לעורר תגובה נסערת פחות מאשר סיפורים המדווחים על עימותים אלימים בין ישראל והפלסטינים. כך למשל קיימת סבירות נמוכה שירדנים ייצאו לרחובות בשל מחלוקת על הסכמי סחר. לשינוי בהקשר הפוליטי המיוחס לתהליך השלום יש השפעה על "הסוגיות הבערות". דיון לגבי יחסים של שלום ונורמליזציה עם ישראל הוא די שונה ממחלוקת לגבי הדרכים להביס אותה במלחמה.

משבצת החדשות החיובית ביותר, עם מספר משמעותי של סיפורים, נוגעת לסדרת הפגישות והיחסים הכלכליים בין שתי המדינות. כפי שניתן לראות, היתה עליה דרמטית בסוג זה של סיפורים במהלך שנת השלום. שתי הממשלות קידמו ללא ספק רבים מן הנושאים הללו, במאמץ לשכנע את העם הירדני לגבי יתרונות השלום. זה מדגים כיצד שינוי ביחסים הפורמליים בין שתי המדינות יצר משבצות חדשות שלא היו זמינות בעבר. הירדנים התאימו את עצמם לשינויים הללו על ידי פיתוח פרקטיקות חדשות לסיקור סיפורים מסוג זה.

עם זאת, כפי שניתן לראות, שנתיים מאוחר יותר ירד ערכם החדשותי של סיפורי חדשות אלו. הם גם הפכו לשליליים יותר בביורר (לא מופיע). שיעור הסיפורים החיוביים על הנושאים הללו צנח מ-41% במהלך שנת השלום ל-12% במהלך השנה של נתניהו; שיעור הסיפורים השליליים עלה מ-3% ל-26%. הסיבות לשינויים הללו התבהרו בראיונות. ראשית, שיתוף פעולה בין שתי המדינות כבר לא נחשב לחידוש, במיוחד נוכח המתח הגואה בין ישראל והפלסטינים. שנית, סיפורים חיוביים לגבי פעולות משותפות נחשבו להולמים פחות בהתחשב בשינוי באקלים הפוליטי.

לסיכום, המימצאים מספקים ראיות מועטות לכך שליוזמת השלום בין שתי המדינות היתה איזושהי השפעה מתמשכת על דימויה של ישראל בתקשורת

הירדנית. למרות שחלו שיפורים דרמטיים במהלך שנת השלום הראשונה, העיתונות הפכה שוב לעויינת אחרי בחירתו של נתניהו לראשות הממשלה. אלמלא שליטת הממשלה בעיתונות הירדנית, היא היתה עומדת בחזית המבקשים לחבל בתהליך השלום. נקודה זו מצביעה על חוסר עקביות מביך בין התשוקות להשיג שלום, ויחד עם כן גם לשמר את חופש העיתונות.

בסיכום השלילי בסך הכל ישנו יוצא מן הכלל אחד, והוא שהסכם השלום יצר משבצות חדשות שלא היו זמינות לפני כן. טבעו של הדיון על ישראל אכן השתנה, וזה משתקף היטב בפרקטיקות העיתונאיות. בעוד שיצירתן של משבצות כאלו אינה מבטיחה סיקור חיובי של הצד השני, היא יכולה להוביל לשינויים במסגרת ההתייחסות של הציבור.

המימצאים מספקים ראיות מועטות לכך שליוזמת השלום בין שתי המדינות היתה איזושהי השפעה מתמשכת על דימויה של ישראל בתקשורת הירדנית. למרות שחלו שיפורים דרמטיים במהלך שנת השלום הראשונה, העיתונות הפכה שוב לעויינת.

הסיקור של ירדן בישראל

כפי שהדיון עד כה הראה, הסביבה הפוליטית של תהליך השלום בישראל היתה שונה מאוד מזו שבירדן. סביב ההסכמים היתה רמה גבוהה ביותר של קונסנזוס. אנשים בממשל שהתראינו באותה תקופה סיפרו כמה קל יותר היה לקדם את נושא השלום עם ירדן מאשר את תהליך השלום של אוסלו (Wolfsfeld, 1997b) והיה גם ברור, שעיתונאים ישראלים שמחו מאוד להשתתף בחגיגות.

השלום עם ירדן החל איפוא מעמדה חיובית. עם זאת, השאלות המרכזיות נשארו זהות בשתי המדינות. האם לכינון השלום עם ירדן היתה השפעה משמעותית ומתמשכת על הסיקור התקשורתי של מדינה זו בישראל? המימצאים לגבי שאלה זו מרוכזים בטבלה מס' 3.

טבלה מס' 3

דימויה של ירדן בעיתונות הישראלית

תקופה	שלילי	נייטרלי	חיובי	סך-הכל
לפני הסכם השלום (1992-1993)	19 (54.3%)	7 (20%)	9 (25.7%)	35
שנת השלום (1994-1995)	21 (22.8%)	20 (21.7%)	51 (55.4%)	92
אחרי הסכם השלום (1996-1997)	20 (45.5%)	8 (18.2%)	16 (36.4%)	44
סך הכל	60 (35.1%)	35 (20.5%)	76 (44.4%)	171

תוצאות המחקר מצביעות על כך, שאם היו לתהליך השלום השפעות - הן היו קטנות. המימצא הבולט ביותר הוא דווקא היעדרן של חדשות על ירדן בישראל. באותם 150 ימים שנדגמו נמצאו בשני העיתונים הירדנים כמעט פי חמישה סיפורים מאשר בעיתונים בישראל. חוסר הסימטריות הזו בחשיבות שמייחס כל אחד מן הצדדים לשני, בולט גם במיקום שניתן לסיפורי החדשות בשתי המדינות. בעוד שאחוז גבוה מאוד, 47% מהסיפורים על ישראל, הופיעו בעמוד הראשון של העיתונים הירדנים, מוקמו רק 13% מהסיפורים על ירדן

בעמודים הראשונים בישראל. ישראל היא סיפור חשוב בירדן; ירדן היא סיפור שולי בישראל. אין כל אינדיקציה לכך שהשלום השפיע על ההבדל הזה. הסיבות לחוסר החשיבות של ירדן בתקשורת הישראלית מאלפות. באופן מסורתי, סוריה ומצרים נחשבו חזקות ועויינות יותר ממנה, והעימות עם הפלסטינים שלט בסיקור במשך תקופה ארוכה. ככל שהאיום נמוך יותר, כך מסקרת התקשורת פחות את האוייב. אם הגורם הפלסטיני מגביר את חשיבותו של הסיפור הישראלי בירדן, בישראל אותו גורם דווקא מפחית את החשיבות של ירדן. אחד מהכתבים הפוליטיים הישראליים ניסח זאת כך:

הסוגייה הפלסטינית כה חריפה, שהיא מסיגה לשוליים כל דבר אחר. בסיקור על מצרים יש מימד נוסף משום שהיא רואה את עצמה כמתווכת בנושא הפלסטיני. לפיכך, זה רק טבעי שהסיקור של מצרים נרחב יותר. הסיפור הירדני הוא שולי יותר... למרות שיש יותר אמפתיה לירדנים, אין מה לעשות. (ראיון ישראלי מס' 9)

חוסר העניין הזה משתקף גם בהקצאת הכתבים. לרוב ארגוני החדשות בישראל יש מומחה אחד לעניינים ערביים. כך, אלא אם כן משהו בעל ערך חדשותי יוצא דופן מתרחש בירדן, אין סיבה להפנות לנושא הזה כתבים אחרים נוספים. גם כשהכתבים לעניינים ערביים משוכנעים שאירועים מסויימים מצדיקים כיסוי, הם מתקשים למכור זאת לעורכים שלהם. דוגמה טובה לכך נתן לנו כתב ישראלי באחת מתחנות הרדיו. באוגוסט 1996, היו יומיים של מהומות מקומיות בגלל מחיר הלחם בקרק ובאיזורים אחרים בדרום ירדן. ניתן היה לחשוב שזה יהיה סיפור משמעותי, אבל העיתונאי התקשה לשכנע את העורך שלו שיאפשר לו לדווח על כך. בסביבה תקשורתית מסחרית הקיימת בישראל, הגדרות מקצועיות של "ערך חדשותי" מקבלות קדימות.

תוצאות המחקר מצביעות על כך, שאם היו לתהליך השלום השפעות - הן היו קטנות. המימצא הבולט ביותר הוא דווקא היעדרן של חדשות על ירדן בישראל. ב-150 ימים שנדגמו נמצאו בשני העיתונים הירדנים כמעט פי חמישה סיפורים מאשר בעיתונים בישראל.

יתר על כן, לא מצאנו ראיות לכך שכינון תהליך השלום השפיע על הטון הכללי של הסיקור. כמצופה, הדימוי של ירדן בישראל חיובי יותר באופן כללי מהדימוי של ישראל בירדן. היתה גם עלייה במספר הכתבות על ירדן במהלך שנת השלום ו-55% מהן חיוביות. אבל, הסיקור במהלך התקופה שאחרי הסכם השלום, נראה חיובי יותר רק באופן שולי לעומת הסיקור לפני

תהליך השלום. יש עדיין מעט מאוד סיפורים, ועדיין יותר סיפורים שליליים מחיוביים. הנסיגה אינה חמורה כמו זו שהתרחשה בירדן, אך בהתחשב במספר הקטן של המאמרים, קיימת סבירות נמוכה שלשינויים כאלו תהיה השפעה משמעותית על הדימוי הציבורי.

קיים מימצא מעניין נוסף שעולה מטבלה מס' 1. הפרופורציה של סיפורים "נייטרליים" קטנה בהרבה בישראל מאשר בירדן. ניתן להציע שלושה הסברים אפשריים להבדל הזה. ההסבר הראשון עלה כבר בדיוננו: עיתונאים ירדנים עשויים לאמץ טון נייטרלי יותר בסיקור, כדי להתמודד עם הלחצים הסותרים המופעלים עליהם על ידי הממשלה והציבור. ההסבר השני הוא, כי סביבת התקשורת הישראלית סנסציונית יותר מזו הירדנית, ומושם דגש רב יותר על דרמה. ההסבר השלישי מחזיר אותנו לסטטוס התקשורת הנמוך יחסית של ירדן בישראל. בהתחשב בחוסר העניין הזה, רק אירועים חיוביים או שליליים במיוחד יעברו את הסף הנוקשה של ערך חדשותי. אירועים שגרתיים, שהסבירות שיהיו נייטרליים גבוהה יותר, נשארים בחוץ.

ראיונות עם עיתונאים ישראלים סיפקו תובנות נוספות על התהליך הזה. כינון השלום יכול היה לשפר באופן משמעותי את עבודת התקשורת הישראלית ואת סיקור ירדן והעולם הערבי כולו. עיתונאים יכולים כעת לפנות ישירות לגורמים ירדנים במקום להסתמך על מקורות משניים, וירדן יכולה להיות בסיס קדמי לצפייה בעולם הערבי. למרות זאת, אף ארגון תקשורת ישראלי לא הציב אפילו כתב אחד בירדן. אחרי ציפייה של 50 שנה לפתיחת הגבולות בין שתי המדינות לא הביא השלום לשינוי עקרוני בסיקור של ירדן. הוא הפך למקרי ולעיתים קרובות לשלילי. סוג זה של סיקור אופייני לדרך שבה בדרך כלל מכסה התקשורת את הפריפריה (Van Dijk, 1996; Wolfsfeld, avraham, & Aburaiya, 2000).

הנה למשל שני הסיפורים החשובים ביותר לגבי ירדן שהופיעו בתקשורת הישראלית ב-1997. אחד, במרס של אותה שנה, עסק בחייל ירדני שפתח באש והרג שבע תלמידות ישראליות שטיילו יחד עם כיתתן בטיול ב"פארק השלום". השני הופיע באוקטובר ועסק בניסיון הנפל של המוסד להתנקש בחייו של מנהיג החמאס בעמאן. האירוע השני גרם כזכור למשבר בין שתי המדינות וזכה לתשומת לב תקשורתית ניכרת. המסקנה, איפוא, עגומה: רק סיפור שלילי מאוד מירדן מספק את הדרמה הדרושה כדי להסיט את תשומת הלב מהסיקור השגרתית של הסכסוך הערבי-ישראלי.

שינוי במשבצות החדשותיות של ירדן

זה מביא אותנו לנושא של המשבצות החדשותיות. כמו בירדן, גם בישראל שיעור הסיפורים על ענייני הפנים של הצד השני נשאר נמוך ביותר: פחות מ-6% של כל הסיפורים החדשותיים שהופיעו בשני העיתונים הישראליים עסקו בנושאים מסוג זה. שיעור זה גבוה רק במעט מזה שנמצא בירדן, ובהתחשב במספרם הקטן של המאמרים, יש להניח שמעט מאוד ישראלים הבחינו בשינוי. מימצא זה מדגים שוב את האתנוצנטריזם האינהרנטי של התקשורת העוסקת בחדשות.

למרות זאת, הכינון הרשמי של שלום השפיע בצורה ניכרת על מידת ההבלטה שלה זכו משבצות חדשותיות מסויימות. הניתוח שנערך לגבי החדשות בירדן נעשה גם בישראל והתוצאות מוצגות בטבלה מס' 4.

טבלה מס' 4

מידת ההבלטה של משבצות חדשותיות ישראליות לגבי ירדן במהלך שלוש תקופות

סך-הכל	נושאי ביטחון	מדיניות החוץ של ירדן	יחסים רב צדדיים	יחסים דיפלומטיים וכלכליים	תהליך השלום ונורמליזציה	
32	-62.5 6 (18.8%)	-5.3 12 (37.5%)	-44.5 8 (25%)	+58.3 3 (9.4%)	+50.2 3 (9.4%)	דירוגי ערכיות לפני הסכם השלום (1992-1993)
82	4 (4.9%)	7 (8.5%)	13 (15.9%)	18 (22%)	40 (48.8%)	שנת השלום (1994-1995)
39	(15.4%)	3 (7.7%)	10 (25.6%)	15 (38%)	5 (12.85)	אחרי הסכם השלום (1996-1997)
153	16 (10.5%)	22 (14.4%)	31 (20.3%)	36 (23.5%)	48 (31.4%)	סך הכל

הדבר הראשון שראוי להבחין בו נוגע לערכיות המיוחסת לכל נושא. ההקשר השלילי ביותר לחדשות קשור לשני נושאים: היחסים הרב-צדדיים של ירדן וסוגיות ביטחוניות הנוגעות לירדן. ההקשר השלילי מובן; שני הנושאים קשורים ישירות לקונפליקט הערבי-ישראלי המתמשך. משבצות

החדשות החיוביות ביותר קשורות לתהליך השלום וליחסים הדיפלומטיים והכלכליים בין שתי המדינות. כך, ניתן לאמר שקיימות שתי משבצות מרכזיות לחדשות על ירדן: המשבצות השליליות יותר שעוסקות בעימות, והחיוביות יותר שעוסקות בתחומים של שיתוף פעולה.

המימצאים בטבלה זו מדגימים שוב את ההשפעה של ההקשר הפוליטי על מידת ההבלטה שלה זוכות משבצות חדשותיות שונות. כינונו של השלום הגביר את בולטותם של שני נושאים: אלו הקשורים באופן ישיר לתהליך ואלו הנוגעים ביחסים המתמשכים בין שתי המדינות. סיפורים אלו הם שסיפקו את הבסיס לעלייה בתשומת הלב התקשורתית החיובית במהלך שנת השלום. עם זאת, ברגע שנחתם הסכם השלום עם ירדן, לא היה עוד תהליך שאפשר לדווח עליו. אין זה מימצא טריוויאלי משום שהסוגיה של נורמליזציה נשארה נושא חשוב (ושינוי במחלוקת) בירדן. בעבור ישראל, השאלות לגבי השלום עם ירדן נפתרו; בעבור ירדן - לא.

מימצא מעודד יותר קשור לשיעור הסיפורים העוסקים ביחסים הדיפלומטיים ושיתוף הפעולה הכלכלי בין שתי המדינות. כאן ירד מספר הכתבות רק במעט בין שנת השלום ותקופת נתניהו. לראש הממשלה נתניהו היה חשוב להראות, כי למרות גישתו הספקנית באשר לפלסטינים, הוא כן מעוניין לגבש את השלום עם ירדן. פגישות עם מנהיגים ירדנים ושיחות בדבר אפשרויות לשיתוף פעולה, סיפק אמצעי יעיל להשגת מטרה זו. לולא נחתם הסכם שלום בין שתי המדינות לא היו יוזמות כאלה אפשריות.

אם כן, התוצאות של ההתנהגות התקשורתית בישראל קצת יותר מעודדות מאשר אלה שבירדן, אך רק במידה מעטה. המימצא המעודד יותר הוא, שהדימוי התקשורתי של ירדן היה מלכתחילה חיובי יותר, השתפר לאחר חתימת הסכם השלום ונפגע פחות עקב הידרדרות היחסים. נמצא גם, כי כינון השלום הביא ליצירת משבצות חדשותיות חדשות, שתרמו יותר לבניית השלום בין שתי המדינות. עם זאת, חשיבותו של שינוי זה מוגבלת, בעיקר בשל המספר הקטן יחסית של כתבות על ירדן. תהליך השלום גם לא הוביל לעלייה בעיסוק בענייני הפנים של ירדן. משמעותם של גבולות פתוחים קטנה מאוד כאשר לעיתונאים אין עניין מקצועי לחצות אותם.

התוצאות של ההתנהגות התקשורתית בישראל קצת יותר מעודדות מאשר אלה שבירדן, אך רק במידה מעטה. המימצא המעודד יותר הוא, שהדימוי התקשורתי של ירדן היה מלכתחילה חיובי יותר, השתפר לאחר חתימת הסכם השלום ונפגע פחות עקב הידרדרות היחסים. אבל תהליך השלום גם לא הוביל לעלייה בעיסוק בענייני הפנים של ירדן.

סיכום

אנו שבים לשתי שאלות המחקר העיקריות. הראשונה היתה האם כינון השלום השפיע באופן משמעותי ומתמשך על הסיקור שקיבלה כל אחת מהמדינות בתקשורת של האחרת. התשובה לכך היא בסיכומו של דבר שלילית. המימצאים מירדן שליליים במיוחד. בעוד שבמהלך השנה הראשונה של השלום חל שינוי חיובי משמעותי בטון הסיקור לגבי ישראל, הישג זה לא נשמר. למעשה, שיעור הכתבות השליליות עלה אפילו ביחס לתקופה שלפני כינון השלום. המצב בישראל היה מעט שונה, אך המגמה הכללית נשארה זהה. אמת היא, שהחדשות בישראל לגבי ירדן היו חיוביות יותר וכי הנסיגה במהלך שנת שלטונו של נתניהו היתה פחות דרמטית. אך בישראל משמעותי יותר ההיעדר המתמשך של תשומת לב תקשורתית לנושא הירדני. הסבירות שירדן תזכה להתעלמותה של התקשורת הישראלית נשארה דומה גם אחרי חתימת הסכם השלום.

ניתוחן של משבצות חדשותיות משתנות בשתי המדינות הציע פרספקטיבה שונה מעט לגבי הסוגיה. כינון היחסים הפורמליים בין שתי המדינות הביא לשינוי בתשומת הלב התקשורתית וסיפק למנהיגים הזדמנויות חשובות לקידום השלום. סיפורים חדשים לגבי פגישות בדרגים בכירים ושיתוף פעולה כלכלי הראו, כי השלום הוא בגדר אפשרות ברת קיימה. כפי שטענו, אפילו סיפורים שליליים על נושאים כאלה עשויים לפגוע פחות בסיכויים לשלום בין המדינות, מאשר סיפורים שיתמקדו בעימותים אלימים בלבד. המימצאים משתי המדינות מצביעים על כך שחל שינוי חשוב במידת הבולטות שלה זכו משבצות חדשותיות חיוביות. בדרך זו, התקשורת אינה רק משקפת את השינוי בהקשר הפוליטי כי אם גם מסייעת להגדירו.

וזה מביא אותנו לשאלת המחקר השניה: אילו גורמים פוליטיים ומקצועיים מסבירים בצורה הטובה ביותר את הדרך שבה מְכַנֵּן ישראל וירדן את החדשות זו על זו? הראיונות שנערכו בשתי המדינות סיפקו תובנות רבות-ערך לגבי הנורמות והפרקטיקות המקצועיות המנחות עיתונאים בסיקור ההדדי. שורשיהן של פרקטיקות אלו נעוצים בביורר בסביבה הפוליטית והתקשורתית שבה פועלים העיתונאים. בירדן העיתונאים מצאו עצמם לכודים בין ממשלה שתמכה בתהליך השלום לבין חלקים גדולים בציבור, שזעמו על הדרך שבה טיפלה ישראל בנושא הפלסטיני. בנוסף, לרבים מן העיתונאים עצמם היו הסתייגויות רציניות לגבי תהליך השלום וחלק מהם האמינו, שעל החדשות לשמש כנשק במערכה נגד ישראל. בכל מקרה, למרות השליטה הממשלתית בתקשורת בירדן, כאשר האקלים הפוליטי כלפי ישראל נעשה עויין יותר, כך קרה גם לסיקור התקשורת. בישראל, הסביבה הפוליטית היתה יותר אוהדת כלפי השלום, אך סביבת

התקשורת גילתה אהדה פחותה מזו. אמת היא, שעיתונאים ישראלים גילו אותה מידת התלהבות שהראה הציבור כלפי השלום. למרות זאת, להתלהבות פוליטית חיי מדף קצרים. ירדן מעולם לא נחשבה לאיום רציני ולתקשורת הישראלית היו די והותר איומים רציניים אחרים לעסוק בהם. ברגע שנחתם הסכם שלום פורמלי בין שתי המדינות, היו לתקשורת מעט סיבות לשוב ולעסוק בירדן. מעידה על כך העובדה שלתקשורת הישראלית אין ולו נציג אחד השוהה דרך קבע בעמאן.

אחרי איסוף הנתונים למחקר זה, המצב במזרח התיכון הראה סימני התאוששות עם בחירתו של אהוד ברק ואז השתנה שוב לרעה (Wolfsfeld, 2001b). התפרצות האינתיפאדה הפלסטינית בספטמבר 2000, והתגובה הישראלית החריפה, הובילו לסיבוב נוסף של מתח בין ירדן וישראל. באקט של מחאה סירבה ירדן לשלוח לישראל שגריר חדש, שיחליף את השגריר שעזב לפני פרוץ האלימות. שוב הפכה העיתונות הירדנית לעויינת ביותר כלפי ישראל.

בישראל, עדיין נחשב הסיפור הירדני לשולי ביותר וראוי לסיקור רק במקרים של אלימות רצינית. כך, מחאות נגד ישראל או התקפות על דיפלומטים ישראלים אכן זכו לסיקור. עם זאת, כעת קשה ומסוכן יותר לעיתונאים ישראלים לסקר על הנעשה מירדן עצמה. המצב שבו ככל שלישראלים עניין רב יותר לסקר את ירדן כך פוחתת דווקא הסבירות שיתקבלו בברכה, הוא בגדר אירוניה בלתי נמנעת.

תהליך השלום בין ירדן וישראל היה ידידותי יותר מזה שעם מצרים או הפלסטינים. לכן ניתן היה לצפות שלפחות במקרה זה, המנהיגים יוכלו לקדם בקלות את תהליך השלום בתקשורת, אולם המימצאים מצביעים על כך שהתפתחות כזו נמצאת בסבירות נמוכה. רק במקרה שהסביבה הפוליטית והסביבה התקשורתית יצביעו באותו כיוון, תעלה הסבירות שהתקשורת תמלא תפקיד קונסטרוקטיבי בתהליכים כאלה. התקשורת מותאמת הרבה יותר לעיסוק במלחמה מאשר למירדף אחר שלום. למרות המימרה התנ"כית, כמעט בלתי אפשרי לכתת את חרבותיהם של העיתונאים לאיתים אפקטיביות.

בישראל, הסביבה הפוליטית היתה יותר אוהדת כלפי השלום, אך סביבת התקשורת גילתה אהדה פחותה מזו. אמנם עיתונאים ישראלים גילו אותה מידת התלהבות שהראה הציבור כלפי השלום. אך להתלהבות פוליטית חיי מדף קצרים.

הערות

- ¹ לסקירת הספרות לגבי תקשורת ושלו, ראו (Wolfsfeld, 2001a).
- ² אין לבלבל בין משבצות חדשותיות ומסגרות תקשורתיות (לסקירת ספרות על מסגרות ראו (Scheufele, 1999)). בזמן שקיימות חפיפות מעניינות בין שתי ההבניות, מושג המשבצת החדשותית נוגע להחלטות האדמיניסטרטיביות על הקצאתם של דיווחים וחלל חדשותי. מסגרות תקשורתיות, מאידך, נוגעות לעקרונות הפרשניים המנחים את איסוף האינפורמציה ואת הבנייתם של סיפורים חדשותיים.
- ³ הסיבה לפער הזמנים בין עריכת המחקר לבין פרסומו נבעה בין השאר מכך שהמתח הגובר בין שתי המדינות הוביל ללא מעט בעיות לוגיסטיות בתיאום מאמצינו המשותפים.
- ⁴ היו למעשה שמונה קטיגוריות, אך לצורך תמציתיות, הוחלט לוותר על אחת ולאחד שתיים אחרות, לצורך הניתוח הנוכחי. הקטגוריה של פגישות/יחסים פוליטיים וכלכליים, כוללת גם סיפורים חדשותיים לגבי פגישות בין שני הצדדים וגם סיפורים הנוגעים ליחסים הכלכליים בין שתי המדינות. לא נמצאו הבדלים משמעותיים בהערכה הכללית של סיפורים בנושאים הללו, או בחשיבותם היחסית של הקטיגוריות הללו לאורך זמן. הקטגוריה שהושמטה כונתה "אחר" והתייחסה לסיפורי החדשות שלא התאימו לאף קטגוריה.
- ⁵ הובן כי המדידה הזו תספק רק אומדן גס לגבי הערך של סיפורי החדשות על הצד השני. לסיפורים שליליים על אלימות, למשל, תהיה ודאי השפעה רבה יותר מאשר לסיפורים שליליים על פגישה בעייתית בין מנהיגים ישראלים וירדניים. מצד שני, כוחם של סיפורים חיוביים ושליליים השתקף חלקית במספר השונה של המאמרים על כל תקרית. כך, בעוד שהאינדיקטור הזה אינו מכוון לשמש כאמת מידה מוחלטת של דימוי התקשורת של האחר, בכל זאת הוא אומר לנו משהו על הטון הכללי של הסיקור ועל השינויים שחלו בו במשך הזמן.
- ⁶ רמת ההסכמה התבססה על קידוד 60 מאמרים בכל מדינה בתקופות הזמן השונות. נתוני המהימנות לגבי תחומי הנושאים מתייחסים למידת ההסכמה, לאחר שהקודים אוחדו וקטגורית ה"אחר" הושמטה מהניתוח.
- ⁷ כדאי לציין גם כי מעט מאוד עיתונאים ירדנים שולטים בשפה העברית.
- ⁸ ניקודי הערכיות הללו נוצרו במטרה להפחית את מספר הטבלאות. בנוסף, בשל מספרם הקטן של מאמרים בחלק מהקטיגוריות, הוחלט לא לפרט את השינויים בערכיות במשך הזמן בכל קטגוריה. זה היה בעייתי במיוחד ביחס לנתונים הישראליים, מכיוון שהסך הכולל של סיפורים היה קטן אף יותר. האחוז האמיתי של סיפורים חיוביים, ניטרליים ושליליים שקושרו לכל משבצת חדשות הוא כדלקמן: יחסים רב צדדים (35.7%/6.8%/57.6%), נורמליזציה ותהליך השלום (34.6%/50%/15.4%), יחסים דיפלומטיים וכלכליים (9.9%/61.3%/28.7%), מדיניות החוץ של ישראל (12.5%/77.8%/9.7%). נושאי ביטחון (6.9%/62.1%/31%).

ביבליוגרפיה

- Bennet, W.L., & Paletz, D.L. (Eds.). (1994). *Taken by storm: The media, public opinion, and U.S. foreign policy in the Gulf War*. Chicago: University of Chicago Press.
- Blumler, J.G., & Gurevitch, M. (1995). *The crisis of public communication*. London: Routledge.
- Blumler, J.G., & Kavanagh, D. (1999). The third age of political communication: Influences and features. *Political Communication*, 16, 209-230.
- Brants, K. (1998). Who's afraid of infotainment? *European Journal of Communication*, 13, 315-335.
- Brants, K., & Neijens, P. (1997). The infotainment of politics. *Political Communication*, 15, 149-164.
- Dorman, W., & Livingston, S. (1994). News and historical content: The establishment phase of the Persian Gulf policy debate. In W.L. Bennet & D.L. Paletz (Eds.), *Taken by storm: The media, public opinion, and U.S. foreign policy in the Gulf War* (pp. 63-81). Chicago: University of Chicago Press.
- Galtung, J. (1998). High road, low road: Charting the course for peace journalism. *Track Two*, 7, 7-10.
- Hallin, D. (1986). *The uncensored war*. New York: Oxford University Press.
- Knightley, P. (1975). *The first casualty*. New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- Liebes, T. (1997). *Reporting the Arab-Israeli conflict: How hegemony works*. London: Routledge.
- Manheim, J.B., & Albritton, R.B. (1984). Changing national images: International public relations and media agenda setting. *American Political Science Review*, 78, 641-657.
- Mowlana, H., Gerbner, G., & Schiller, H.I. (1992). *Triumph of the image: The media's war in the Persian Gulf – a global perspective*. Boulder, CO: Westview Press.
- Ottosen, R. (1995). Enemy images and the journalistic process. *Journal of Peace Research*, 32, 97-112.
- Peri, Y. (1999). Media, war and citizenship. *Communication Review*, 3, 323-352.
- Peri, Y. (2003). *Telepopulism: Media and politics in Israel in the 1990s*. To be published by Stanford University Press.
- Scheufele, D.A. (1999). Framing as a theory of media effects. *Journal of Communication*, 49, 103-122.
- Shoemaker, P., & Eicholz, M. (2000, July). Good news vs. bad news: News valence as a theoretical construct. Paper presented at the annual conference of the International Association for Mass Communication Research, Singapore.
- Van Dijk, T.A. (1996). Power and the news media. In D.L. Paletz (Ed.), *Political communication in action* (pp. 9-36). Cresskill, NJ: Hampton Press.
- Wolfsfeld, G. (1997a). *Media and political conflict: News from the Middle East*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Wolfsfeld, G. (1997b). Fair weather friends: The varying role of the news media in the Arab-Israeli peace process. *Political Communication*, 14, 29-48.
- Wolfsfeld, G. (2001a). *The news media and peace processes: The Middle East and Northern Ireland* (Peace Works No. 7). Washington, DC: United States Institute of peace.
- Wolfsfeld, G. (2001b). The news media and the Second Intifada: Some initial lessons. *Harvard Journal of Press/Politics*, 6, 113-118.
- Wolfsfeld, G., Avraham, E., & Aburaiya I. (2000). When prophesy always fails: Israeli press coverage of the Arab minority's Land Day protest. *Political Communication*, 17, 115-131.

המחברים

פרופ' גדי וולפספלד עוסק בתקשורת פוליטית בחוג לתקשורת ובמחלקה למדע המדינה באוניברסיטת העברית בירושלים.

מר רמי חורי הוא עיתונאי וחוקר מירדן. כיום העורך הראשי של העיתון Daily Star היוצא לאור בביירות.

ד"ר יורם פרי עוסק בתקשורת פוליטית ועיתונות בחוג לתקשורת באוניברסיטת תל-אביב.